

Bogurodzica

Geneza utworu

W średniowieczu dzieła sztuki powstawały anonimowo. Artyści nie szukali własnej sławy. Tworzyli, aby oddać chwałę Bogu. W kulturze średniowiecza dominowały utwory o tematyce sakralnej. Religia i religijność przenikały wszystkie dziedziny życia. Nie znamy autora *Bogurodzicy*. Jest to jednak najbardziej znana i najstarsza polska pieśń religijna i rycerska. Najprawdopodobniej powstała w II połowie XIII wieku. Dodatkowo to zabytek piśmiennictwa polskiego – również dlatego, że jest to najstarszy polski tekst ogłoszony drukiem. Zachował się pierwszy zapis (tzw. kcyński). Jest sporządzony na wklejce oprawy kodeksu zawierającego kazania niedzielne wikariusza z Kcyni koło Gniezna – Macieja z Grochowa. Pierwotny tekst składał się z dwóch strof. Znany jest też tak zwany krakowski zapis, który ma trzynaście zwrotek.

Problematyka

W utworze autor zapisał prośby człowieka religijnego, są to prośby modlitewne. Tworzą swoisty ciąg. Wyrażają najważniejsze dla średniowiecznego człowieka cele życia. Ciąg prośb rozpoczyna ogólna prośba do Najświętszej Marii Panny – Matki Boga, aby pośredniczyła u Jezusa Chrystusa (Syna Bożego) o wysłuchanie modlitwy, o jej spełnienie. W *Bogurodzicy* są też prośby szczegółowe. Dotyczą one błagania o pobożne i błogosławione życie doczesne (ziemskie) i wieczne życie po śmierci (zbawienie). Najświętszej Marii Pannie prośby ma pomóc zanieść do Boga Jan Chrzciciel, stąd jego obecność w tekście. Taka figura stylistyczna łączy się z ideą wstawiennictwa. Najświętsza Maria Panna to pośredniczka łask. Może za Jej wstawiennictwem uda się człowiekowi przybliżyć do Boga.

Organizacja wypowiedzi

Pierwsza strofa to jednocześnie rozbudowana apostrofa (bezpośredni zwrot do adresata). Tu odbiorcą jest Najświętsza Maria Panna. W drugiej zwrotce za pośrednictwem Najświętszej Marii Panny i Jana Chrzciciela anonimowy autor

zwraca się do Jezusa. Ten utwór ma typową dla tekstu średniowiecza kompozycję. Jest wierszem zdaniowym i rymowym. Każdy wers to osobne zdanie. Rymy zostały tu zbudowane przez powtarzanie na końcu wersów formy gramatycznej, na przykład czasownika w pierwszej osobie liczby mnogiej. Rymy w *Bogurodzicy* znajdują się na końcu wersów (nosimy / prosimy) oraz wewnątrz wersów (dzieła / Krzyciela).

Utwór został zrealizowany zgodnie z zasadą parzystości. Jej przejawem jest zastosowanie paralelizmu składniowego. Paralelizmem składniowym nazywa się stosowanie ciągów zdań o takiej samej lub podobnej budowie. Jest to równoległe występowanie podobnych zdań lub poszczególnych słów w obrębie fragmentu tekstu. Zasada parzystości to też równoległy, symetryczny układ treści. Bohaterowie tekstu (postaci świętych) to dwie pary, a druga strofa w stosunku do pierwszej jest dwukrotnie dłuższa. W tekście odnajdujemy wiele przestarzałych form gramatycznych, archaizmów składniowych, leksykalnych i fonetycznych. Wszystkie one potwierdzają, że *Bogurodzica* jest również zabytkiem piśmiennictwa polskiego. W utworze odnajdujemy takie zapisy:

- „dzieła” zamiast „dla”, „jąż” zamiast „którą” (archaizmy leksykalne),
- „spuści” zamiast „spuść”, „raczy” zamiast „racz” (archaizmy fleksyjne).

Inny jest też szyk wyrazów (archaizmy składniowe).

Konteksty i nawiązania

Bogurodzica to arcydzieło poezji polskiej. Jest to tekst, który stopniowo się rozbudowywał, rozrósł się. Wyraźnie wpisał się w intelektualny dorobek Polaków. Dopisywano do niego kolejne zwrotki. Dodano fragmenty, w których rozważano historię Męki Pańskiej oraz tajemnicę Zmartwychwstania Pańskiego. Dodano też część poświęconą różnym świętym (tak zwaną litanijną). *Bogurodzica* pełniła doniosłą funkcję hymnu koronacyjnego pierwszych Jagiellonów. Śpiewało ją rycerstwo polskie pod Grunwaldem i Warną. Była też śpiewana jako hymn narodowy czy pieśń ojczysta.

Wielu badaczy rozwodziło się nad urodą budowy tekstu. Proporcje tekstu były wielokrotnie podziwiane. Składniowe części całej pierwszej zwrotki trzeba ocenić jako układ znakomity. Wiersz zachowuje pozory prostoty, ale jest bardzo kunsztowny. Na pewno ten, kto go pisał, był znakomitym poetą, ale swoje imię ofiarował Bogu, na Jego wyższą chwałę (*ad maiorem Dei gloriam*).

Bogurodzica wyznacza też początki literatury wierszowanej. W średniowieczu była jednym z wierszy nawiązujących do kultu maryjnego. Inny wiersz poświęcony Najświętszej Marii Pannie to *Posłuchajcie, bracia miła* (tzw. *Lament świętokrzyski* lub *Żale Matki Boskiej pod krzyżem*).

Na średniowiecznych obrazach religijnych odnajdujemy wizerunek Matki Boskiej wyraźnie nawiązujący do ujęcia w tekście anonimowego poety epoki. Bardzo uporządkowaną i logiczną wykładnię narodzin kultu maryjnego w Polsce przedstawił Norman Davies. Pisał:

Matka Boska Częstochowska, Królowa Polski, przyciągała do siebie pierwszych pielgrzymów jeszcze w czasie wojen husyckich, zanim w XVII wieku została patronką całego narodu. Wraz ze swą litewską odpowiedniczką, Matką Boską Ostrobramską z Wilna jest przedmiotem kultu Polaków we wszystkich kościołach [...] Kultu maryjnego nie ma w Biblii. Narodził się podczas soboru w Efezie. W VI wieku w Bizancjum zapoczątkowano regularne obchody świąt Zwiastowania (25 marca), Wniebowzięcia (15 sierpnia) i Zaśnięcia – wszystkie stały się ulubionymi motywami ikonograficznymi. Kult maryjny w wizerunku Najświętszej Marii Panny ukazywał boski obraz kobiecości, Mater Misericordiae, Magna Mater (Matka Litościwa, Wielka Matka), Niepokalaną Królową Niebios, matkę Bożą – idealną odwrotność będących wcześniej w centrum zainteresowania chrześcijańskich wizerunków występnej Ewy i jawnogrzesznicy Marii Magdaleny.

Jednym z bardziej znanych wierszy napisanych współcześnie, w którym odnajdujemy nawiązania i do utworu *Bogurodzica*, i do osoby Najświętszej Marii Panny, jest wiersz Krzysztofa Kamila Baczyńskiego *Modlitwa do Bogarodzicy*.

(Opr. M.K.-P.)